

D. A. Vleugel

Vogelwaarnemingen bij den Haag in de strenge winter 1962/1963

Waarnemingen aan Randtrek.

Wanneer wij nu ons artikel over de strenge winter 1962/'63 besluiten, willen wij nog eens wijzen op het zo interessante verschijnsel, dat bij invallende dooi sommige vogels direkt weer gaan opdringen naar het oosten en noorden. Wij hebben deze trekvorm in 1948 in *Ardea* beschreven onder de naam *Randtrek*.

Sedertdien heb ik dit trekgebeuren telkens weer bij diverse soorten zien optreden, maar helaas geen tijd gevonden er verder over te schrijven. In Duitsland heeft Prof. Schüz in zijn bekende handboek *Vom Vogelzug* (1952) nieuwe voorbeelden van randtrek gegeven. Ten onzent, waar Dr. J. Verwey in het unieke werk (met Prof. G. J. van Oordt) *Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten* in zijn verschijningsjaar 1925 de trek op de modernste manier behandelde, werd steeds vermeld, wanneer er van soorten vorstvlucht was gevonden. Elders heeft Verwey ook op het voorkomen van randtrek

Scholeksters en steenlopers tussen het strandijs.

Foto: F. P. J. Kooymans

gewezen. De Commissie voor de Nederlandse Avifauna heeft in zijn recente *Lijst van de in Nederland waargenomen vogelsoorten* de hele zaak der heen- en weergaande winterbewegingen doodgezwegen. Moet men hieruit concluderen, dat zij deze trekvormen niet of nauwelijks herkend, laat staan erkend hebben? In Engeland heeft Dr. Lack met zijn reeds bekend geworden radarwaarnemingen ontdekt, dat randtrek veel algemener is dan men tot dusver wist. Verschillende soorten, bv. kieviten onderhouden over de Noordzee in beide richtingen een soort pendeldienst, die vooral afhankelijk is van optredende vorst en dooi.

We wezen er reeds op, dat al op 6 januari bij lichte dooi enkele soorten weer in terugtrekrichting gingen. Verder kwamen omstreeks 27 januari min of meer waarschijnlijk terug: een rietgans, barmsijsjes, kepen, groenlingen, een ijsvors, kramsvogels en mogelijk ook zanglijster en koperwiek. Ook in de tijd van 7 tot 12 februari was er randtrek te observeren, direkt of indirekt. Dit betrof scholeksters, bonte strandlopers, steenlopers, kanooten, drieteentjes, rietganzen, kleine rietganzen, brand- en kolganzen. Ook twee sneeuwgorzen gingen N.O. Dan schijnen er veldleeuweriken op onze kust te zijn aangekomen, waarvan ik op 13 februari bij hernieuwde vorst een getal van 20 ex. weer de Noordzee zag opgaan. Ook putters schijnen in deze periode te zijn teruggekeerd. Tenslotte kwamen er in de derde decade van februari enkele soorten met dooi elders opeens opzetten, bv. reigers, rotganzen en zelfs een griel, de laatste soort werd op een vroegere datum gezien dan ooit.

Soortenlijst - vervolg.

Kanoetstrandloper. Bij Zuiderhavenhoofd: 8 jan. 8; 9 jan. 40; 12 en 13 jan. 100; 16 jan. 12; 17 jan. 3; 18 jan. 5; 20 jan. 17 // ZW; 27 jan. 20 en 9 febr., iets dooi, 4.

Paarse strandloper. Bij Zuiderhavenhoofd 12 jan. 1 ex. en 18 jan. 3.

Bonte strandloper. Bij Zuiderhavenhoofd: 11 jan. 5; 17 jan. 10; 18 jan. 's morgens 7, 's middags 12; 19 jan. enkele; 20 jan. 7/1 // ZW; 21 jan. 7/2 // ZW; 23 jan. enkele; 30 jan. enkele; 9 febr. 1 // NO (dooi); 22 febr. 5 // ZW.

Drieteenstrandloper. Bij Zuiderhavenhoofd. 13 jan. 5; 16 jan. 3; 17 jan. 12; 18 jan. 10; 21 jan. 7 // NO (verkeerde trek); 23 jan. enkele; 25 jan. 9; 26 jan. 12 // ZW; 9 febr. 30 // NO (dooi).

Meeuwen. Deze waren zeer talrijk tijdens januari en februari. Bewegingen moeilijk te constateren en van de aantallen die aanwezig waren, geen

aantekening gehouden. De kleine mantelmeeuw het laatst gezien op 13 jan., daarna niet meer. Van de grote mantelmeeuw waren er geregeld enkele aanwezig gedurende de gehele vorstperiode.

Zeekoet. 6 jan. 1 ex. bij Monster en 10 jan. 1 bij Zuiderhavenhoofd (K. J. J. Waldeck).

Houtduif. Op de volgende dagen in de strenge vorstperiode namen wij koerende exemplaren waar: 15, 22, 27 jan., 2, 13, 17 en 18 febr. 1 ex.; 3 febr. 3. Tweemaal werd het koeren gehoord bij een temperatuur van -8°C . Er trokken ook troepen houtduiven in het stadsgebied en zijn parken rond, bv. 3 febr. een troep van 75 zuidwest aan de Waterpartij, mogelijkerwijs trek.

Ransuil. Op 14 febr. nog steeds 6 exemplaren in de Westduinen („Uilenbos") (J. Regeer).

Zwarte specht. Er werden najaar 1962 enkele waargenomen. Op 6

febr. nog aanwezig. (J. A. Nijkamp), op 5 febr. 1 ex. in de Vogeltuin Bosjes van Poot. (Verslag Vogelbescherming).

Kuifleeuwerik. Aan het eind van het Verversingskanaal op straat en in de met gras begroeide delen steeds 1 à 2 exemplaren aanwezig. Ook wel op de voerplaats daar. Elders niet gezien. Zo nu en dan zingend bij zonnig weer.

Akkerleeuwerik. In wisselend aantal op de voerplaats bij het Vkan. aanwezig. Ook geregeld langs de oevers van dit kanaal in een aantal, dat wisselde tussen enkele en meer dan honderd. 13 jan. 1 oost trek-kend tijdens sneeuwbuï; 14 jan. 1 NO // bij lichte dooi; 15 jan. 1 // NO; 16 jan. 1 ZW // 3 febr. 35 op voerplaats bij Waterpartij; 4 febr. in binnenland langs de grote rivieren hier en daar troepjes (mevr. Fehr); 13 febr. 20 zee in NNW langs Zuiderhavenhoofd na dooi, tijdens welke ze waarschijnlijk uit Engeland waren gekomen, waar al langer dooi was en 's middags met zon 1 ex. NO gaand in het Zuiderpark (verkeerde of echte trek ???).

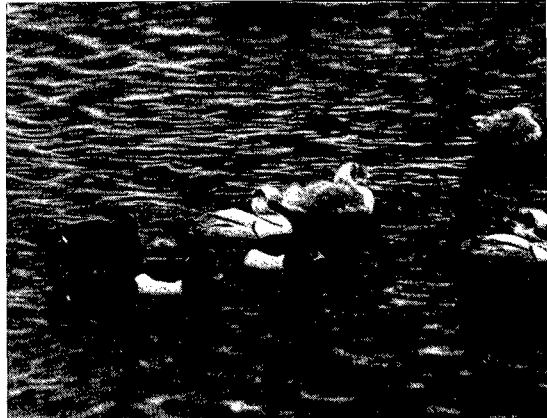
Strandleeuwerik. 15 jan. enkele (Brederveld).

Oeverpieper. Meestal zaten er één of soms enkele in de omgeving van het Zuiderhavenhoofd en/of vak 1 Vkan. Op de trek zijn ze aan het geluid van graspieper niet te onderscheiden, althans niet door mij.

Pestvogel. Zo nu en dan in of bij Den Haag gezien. Niet genoteerd in de mening, dat ze wel te bestemder plaatse opgegeven zullen zijn. Zelf zag ik er geen.

Winterkoning. Kwam in de stad voor op plaatsen, waar hij normaal niet komt, bv. op 30 jan. 1 in een stadstuin.

Heggemus. Gehele tijd buiten de stad aanwezig, bv. Koningsbos, Westduinen, zij het in afnemend

Kuifeendjes en twee nonnetjes.

Foto: F. P. J. Kooymans

aantal. Zang op 27 febr. bij de IJsbaan in het Zuiderpark.

Roodborst. Als voren. Eerste zang niet genoteerd.

Grote lijster. Mij zijn geen waarnemingen van tijdens de strenge vorst bekend, althans na 9 jan. Op 9 jan. 1 in Zuiderpark bij IJsbaan.

Kramsvogel. Waren in het begin van de derde vorstperiode in groot tot zeer groot aantal aanwezig in de duinen. Na 5 jan. zeer weinig meer, de duindoorns waren op 11 jan. praktisch geheel kaal gegeten, ook de andere bessen waren op. 15 jan. 3 à 4 in Bosjes van Pex (mevr. v. d. Kuyp); 3 in Bosjes van Poot (mevr. Fehr); week 19-26 jan. 1 stadstuin (Ente); 21 jan. 1 stadstuin; 22 en 23 jan. enkele Stokroosveld (Koppert); 27 jan. troepje van 8 Meyendel (Kooymans); 3 febr. 1 Rosarium (Rasmussen); 7 febr. idem, daarna niet meer tijdens de vorst. *Zanglijster.* 11 jan. 1 graskant Vkan. (mevr. Fehr); 14 jan. 1 NO gaand Westduinen; 26 jan. 1 tuin Scheveningen (mevr. Fehr) en 1 in Ockenburgh; 7 febr. 1 in tuin Scheveningen. Daarna niet meer tijdens de vorst. Op 13 maart enkele zingend in Zuiderpark, waarschijnlijk reeds teruggekeerde trekkers.

Koperwiek. 15 jan. enkele Bosjes van Pex (mevr. v. d. Kuyp); 20 jan. 2 Haagse Bos (H. Krug); 26 jan. 3

in Zuiderpark, voedselend tussen het talrijke publiek aan de kant van de ijsbaan en 1 aan de Mient (mevr. Verhoeven); 31 jan. 1 en 6 febr. 2 bij de ijsbaan in het Zuiderpark.

Beflijster. Op 1 febr. 3 ex. in de Vogeltuinen aan de Laan van Poot (Jaarverslag Vogelbescherming).

Merel. 10 jan. 2 in WZW-richting; de hele periode algemeen in de stadstuinen. Buiten de stad weinig, bv. op 11 jan. 2 op voertafel in de Westduinen; 14 jan. 1 ex. ZW; 16 jan. enkele in Zuiderpark voedselend bij ijsbaan; 26 jan. enkele in Ockenburgh op gestrooid voer; 10 febr. subsong bij lichte dooi; 25 febr. 1 ex. zingend in de stad (minimumtemperatuur -10° , maximum $+3^{\circ}$).

Mezen. Zijn door de aard van hun voedsel vrij goed bestand tegen vorst. Geen bijzonderheden. Dit geldt ook voor goudhaantje, boomklover en boomkruiper. Zingend: glanskop 26 jan; koolmees 25 jan, 3, 5, 17 en 25 febr.; pimpelmees 17 febr.

Geelgors. Van circa 7—10 jan. 1 ex. op voerplek bij Zuiderhavenhoofd.
Rietgors. Na trek in de eerste weken van de derde vorstperiode werd op 15 jan. nog een exemplaar door Brederveld waargenomen.

IJsgors. 19 jan. 1 ex. voerplaats bij Zuiderhavenhoofd; 20 en 23 jan. idem; 27 jan. 1 elders (Pronk c.s.); 31 jan. 2 op voornoemde voerplaats; hier 31 jan. 2; 1 febr. 1; 4 febr. 4; 13 febr. 1; 15 febr. 2; 17 febr. 3; 19 febr. 4 en 21 febr. 5.

Sneeuwgor. Op voornoemde voerplaats: 19 jan. 3; 20 jan. 20 ex. en 18 Hoek van Holland (mevr. Fehr); 21 jan. 4; 22 jan. 5 bij sluis Vkan. (Kooymans); 9 febr. 2 // NO (lichte dooi).

Groenling. Op voerplaats: 10 jan. 2; 13 jan. 1 oost trekkend tijdens sneeuwbuï; 19 jan. 1 in de stad over;

20 jan. 2 Hoek van Holland (mevr. Fehr); 27 jan. 4 (H. Krug); 2 febr. 1 in Zuiderpark; 15 febr. 2; daarna pas weer met de dooi begin maart. *Putter.* 6 jan. enkele (Pronk c.s.); 12 jan. 10 Loosduinen (Regeer); 5 febr. 3 langs Vkan vliegend (Rasmussen); 6 febr. 2 Zorgvliet (idem); december tot 13 febr. 2 ex. Meyendel (Regeer).

Kneu. In de duinen tijdens de vorst praktisch verdwenen. Op 23 jan. 1 ex. op voerplek voornoemd. Op 4 febr. idem. Tot 13 febr. in Meijendel 1 ex. (Regeer).

Frater. 22 jan. 4 voornoemde voerplaats (mevr. Fehr); 23 jan. 8; 25 jan. 5; 27 jan. 35; 28 jan. 13; 30 jan. 65; 31 jan. 80; 1 febr. 1 ex. NO met lichte dooi overdag en 60 op voerplaats; 2 febr. groep verspreid tussen de huizen bij vak 1 Vkan., ook aan de oever en op het strand; 3 febr. 55 Waalsdorpervlakte (Regeer); 9 febr. 7 op de voerplek weer; 13 febr. 10; 15 febr. 7; 17 febr. 7; 19 febr. enkele; 22 febr. 4 en 28 febr. 15.

Barmsijs. 6 jan. troepje bij Den Haag (Pronk c.s.); 28 jan. tot 4 febr. 10 ex. Haagse Bos (Rasmussen).

Vink. In gering aantal hier en daar steeds gezien, vooral binnen de stadsgrenzen. Op voerplaatsen, ook bv. aan de kanten van het Vkan. *Keep.* Vanaf circa 25 jan. tot 4 febr. 30 ex. in het Haagse Bos (Rasmussen); 25—27 jan. 2 op voerplek bij het Zuiderhavenhoofd.

Ringmus. 26 jan. op voerplekje Ockenburgh 15 ex.

Spreeuw. Overwinterde in enorme aantallen binnen de stadsgrenzen. Afgaande op het gedrag, de zitbomen, enz., zwermde ze van de slaappleatsen uit naar vaste dagverblijfplaatsen, de hele stad leek opgedeeld in groepsterritoria. Merkwaardig snel verdwenen de dieren

weer na de vorst. Op 7 maart noteerde ik: Na drie dagen dooi is de sneeuw nog niet weg. Van de meer dan honderd wintergasten in ons tuinencomplex zijn er nog tientallen aanwezig. Op 9 maart: Er zit een tiental spreeuwen achter. Ditzelfde aantal was er 16 maart nog. Daarna niets meer genoteerd.

Zwarte kraai. Zat tijdens de vorst zelfs midden in de stad op verschillende punten op de uitkijk, zeer on-

gewoon.

Bonte kraai. Deze verbleef ook nu buiten de stad. Een aantal exemplaren geregeld op het strand, soms ook aan het Vkan. Op 3 febr. nog 3 ex. trekkend ZW aan het strand.

Kauw. Voedselzoekend op ongewone plaatsen, bv. strand, wat ze overigens ook in de trektijden geregeld doen. Ook veel aan het Vkan. 16 jan. nog doortrek, 1 ex. heel hoog naar het ZW.

Niet genoemde soorten.

Als bepaalde vogels ontbreken in de lijst, betekent dit niet, dat ze niet voorkwamen. Echte strandvogels bij ons als huismussen, fazanten, eksters, Vlaamse gaaien, waarover ik geen bijzonderheden had mede te delen, zijn weggelaten. Toch zijn ook hierover zeker belangwekkende waarnemingen gedaan. Op 27 februari bv. vloog midden in Scheveningen een Vlaamse gaai door een ruit en doodde een kanarie in een kooitje. Hij had er natuurlijk niets aan (mevr. Littel). Van andere soorten, bv. zeearend, heb ik via derden vernomen dat ze in Den Haag zijn waargenomen. Alles wat belangwekkend genoeg is komt vermoedelijk wel in het jaarlijkse overzicht van Dr. C. G. B. ten Kate in *Limosa*, getiteld: *Ornithologie van Nederland*. Sommige soorten, bv. witte kwik en ijsvogel, miste ik geheel, ook in het begin van de vorstperiode. Ook eenden (smient, slobbeend en pijlstaarteend), die in de strenge winters van de veertiger jaren geregeld in meerdere of mindere mate in het Vkan. te zien waren, schitterden geheel door afwezigheid. Dit duidt er op, dat de sterke mate van overwinteren van een aantal dubieuze wintervogels, zoals die in de dertiger jaren tot stand kwam, zelfs door de lange periode van veel zachte winters in de vijftiger jaren niet geheel, misschien zelfs bij lange na niet, bereikt is.

Twee ijsgorzen en een frater op de voerplaats te Scheveningen.

Foto: F. P. J. Kooymans

Enkele conclusies.

1. De lange duur van de vorstvlucht.

Opvallend was het lange aanhouden van de vorstvlucht. Ondanks vorst-perioden van 14—24 november en 30 november tot 8 december, daarna vanaf circa 20 december, bleven enorme aantallen maar naar zuidelijker en westelijker streken stromen. Dit duurde tot circa 8 januari. Ook daarna was er trek, soms zelfs veel, bv. van scholeksters, die pas op 19 januari in sterke mate gingen trekken.

2. Het voorkomen van vorstvlucht i.v.m. de weersomstandigheden.

De grootste verrassing van deze stenge winter was voor mij de ontdekking, dat het voorkomen van vorstvluchters aan de kust in sterke mate wordt bepaald door de weersomstandigheden, vooral door de wind. Wanneer er bv. windstilte was, verschenen soms opeens soorten, die voordien niet of weinig gezien waren. Voordien hadden ze stellig ook getrokken, maar gingen in breedfronttrek de Noordzee over. Bij windstilte echter volgden ze de kustlijn en worden opgemerkt. Dit geldt net zo goed voor zangvogels als bv. ganzen en zwanen. Hieruit kunnen belangrijke wetenschappelijke conclusies getrokken worden.

3. De richting van de vorstvlucht.

In hoeverre bepaalde vogels alleen maar de kust volgen en geen breedfront-trek hebben, daarover weten wij eigenlijk nog maar heel weinig. Dat echter de vorstvlucht in sterke mate bestond uit dieren, die op weg waren naar Groot Brittannië en Ierland, schijnt wel zeker. Hierover hebben vorige schrijvers over strenge winters zich niet geuit, voor het eerst durf ik dit met stelligheid beweren. Overigens kwamen er ook veel vogels over de hele lengte van de Noordzee, bv. naar het zuiden, o.a. ganzen. Aangenomen, dat dit ook breedfronttrek was, viel deze trek echter veel minder op, omdat hij in de regel direkt het binnenland in ging.

4. Overschakeling van nacht- op dagtrek.

Dat de nachtrekkers, bv. lijsters, bij strenge vorst overdag gaan trekken, was mij tot dusverre niet bekend. Voor vele steltlopers geldt dit evenzeer. In hoeverre ook eenden, ganzen en zwanen dit verschijnsel vertonen, zal in volgende strenge winters moeten worden onderzocht, omdat ik aan zeetrek weinig aandacht besteedde. Dit zou bv. vanaf de Scheveningse Pier kunnen gebeuren.

5. Het voorkomen van verkeerde trek.

Merkwaardig is, dat zelfs bij heel lage temperaturen nog regelmatig vogels aan de kust tegen de wind in blijven vliegen in N.O.-richting. We hebben telkens gevallen vermeld.

6. Het voorkomen van randtrek.

Deze vorm van trek, een winterbeweging in noordelijke tot oostelijke richting, treedt zelfs midden in een strenge winter nog op als de dagtemperatuur na dagen lang onder nul te zijn gebleven weer eens boven het vriespunt komt, vooral als dit met een sterker wordende zonneschijn gepaard gaat. Voorbeelden hiervan zijn in het voorgaande te vinden.

7. Oversteken van de Noordzee op geringe hoogte.

Het is mij gebleken, dat zelfs vogels van geringe grootte, bv. lijsters en akkerleeuweriken, ook spreeuwen, de Noordzee ingaan bij weersomstandigheden die slecht, zelfs zeer slecht, zijn. Ik had dit tot dusverre niet mogelijk

geacht en waarnemingen hierover zijn zeer zelden (door Dr. J. Verwey) gedaan. Zelfs bij dichte sneeuwval en bij windkrachten tot 7 Beaufort toe, gingen soms nog zangvogels de zee op. Waarnemingen hierover zijn in het voorgaande medegedeeld.

8. Ultrahoge trek bij vorst.

Of er ook vorstvlucht de Noordzee op gaat op grote hoogte, daarover kon ik deze strenge winter geen waarnemingen doen. Dit probleem zij dus aanbevolen aan toekomstige waarnemers in volgende strenge winters. Trouwens, ook in kortere vorstperioden kunnen hierover waarnemingen worden gedaan. Omdat het op de grond liggen bij vorst met de kijker aan de ogen wel wat bezwaarlijk is, zouden radarwaarnemingen zeer aan te bevelen zijn. In Engeland hebben vooral Dr. Bourne en Dr. Laest hierover waarnemingen gedaan. We weten echter niets er over, wanneer er lage trek de Noordzee over gaat en wanneer ultrahoge. Gelijktijdige waarnemingen met het blote oog en met radar zijn daarom zeer gewenst. Deze zijn al wel gedaan in Zwitserland door Dr. Sutter c.s., maar niet voor vorstvlucht.

De vorstslachtoffers.

Van enkele zijden ontvingen we mededelingen over aantallen vogels die tengevolge van de vorst omkwamen, of min of meer door de koude bevangen. De nu volgende aantallen zijn dus niet alleen dode dieren, maar een gedeelte er van kon gered worden, al is het de vraag, of deze redding blijvend was. Allereerst namen we de aantallen over uit het overzicht van het vogelasyl van de Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en Omstreken. Aangezien het bestuur in het jaarverslag 1962—1963 mededeelt, dat het aantal in het asyl gebrachte vogels het dubbele was van het jaar daarvoor, hebben we de helft der hiervoor in aanmerking komende vogels als vorstslachtoffer genoteerd.

Als tweede bron van opgaven hadden we een viertal samenwerkende particuliere vogelverzorgers, nl. H. Rijven, K. Coppers, A. Andriessen en Norman van Swelm.

Een welkome aanvulling was vervolgens de lijst van het vorstslachtofferonderzoek van D. A. Jonkers en J. H. van Doorn uit Apeldoorn.

Deze lijst bevat echter ook vrij veel dieren van het IJsselmeer, o.a. de Knardijk, soms ook van andere plaatsen uit het land, tot zelfs van de Noordzeekust toe.

Tenslotte kreeg ik een overzicht van de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe (secr. J. Karssen) uit Harderwijk, waar ook de politie geducht in de weer was om dieren te redden. Het totaal der vogels uit de vier bronnen verkregen, wordt achter elke vogelsoort tussen haakjes vermeld.

Parelduiker (1) roodkeelduiker (2) fuut (33) roodhalsfuut (3) kuifdui-

Een ongewone verschijning binnen stadsgrenzen: brandgans.

Foto: F. P. J. Kooymans

ker (3) dodaars (17) Jan van Gent (2) blauwe reiger (26) roerdomp (17) wilde eend (75) wintertaling (1) smient (3) slobend (2) toppe-eend (19) kuifeend (23) tafel-eend (2) brilduiker (4) grote zeeëend (3) zwarte zeeëend (19) eidereend (7) grote zaagbek (2) middelste zaagbek (6) nonnetje (1) bergeend (1) grauwe gans (1) kleine rietgans (1) brandgans (1) knobbelzwaan (23) kleine zwaan (1) buizerd (27) sperwer (10) torenvalk (8) fazant (1) waterral (4) waterhoen (40) meerkoet (648) scholekster (45) kievit (1) steenloper (5) watersnip (2) houtsnip (4) tureluur (105) kanoetstrandloper (3) bonte strandloper (3) drieteen-

strandloper (1) alk (3) zeekoet (16) holenduif (1) houtduif (80) kerkuil (47) steenuil (16) bosuil (6) ransuil (3) ijsvogel (2) groene specht (7) grote bonte specht (3) kleine bonte specht (1) zwarte specht (1) kuifleeuwerik (1) veldleeuwerik (19) graspieper (3) overpieper (6) winterkoning (2) heggemus (1) kramsvogel (11) zanglijster (6) koperwiek (256) merel (91) roodborstje (4) goudhaantje (1) koolmees (5) geelgors (2) ijsgors (1) appelvink (1) groenling (1) putter (6) sijs (1) frater (43) kruisbek (1) vink (6) keep (1) huismus (66) spreeuw (745) kraai (3) kauw (15) ekster (3) en Vlaamse gaai (6).

Andere aspecten van de strenge winter.

Uit ruimteoverwegingen hebben wij in het voorgaande niets verteld over belangrijke aspecten van de ons bezighoudende winter. Voor de meteorologische gegevens zie men de literatuurnrs. 4, 8 en 11. Voor de invloed van de strenge kou op andere dieren mogen we verwijzen naar nr. 11, waar ook iets over België wordt verteld. Wat de achteruitgang van de vogelstand betreft, een uitermate belangrijk gezichtspunt, kon pas een min of meer duidelijk overzicht over de werkelijke verliezen in het broedseizoen 1963 worden verkregen. Wie zich hiervoor interesseert zal veel belangwekkends vinden in nr. 1, 2, 3, 4, 5, 12. Wanneer we letten op het totale aantal der vorstvlinders, is er in deze eeuw waarschijnlijk geen andere winter geweest, in welk zulk een massale vorstvlucht plaats vond als die van 1962—1963. De enige winter, die er mee te vergelijken valt, was die van 1929. Laatstgenoemde winter is echter de 23e op de ranglijst van strenge winters sedert 1728, die van '62/'63 de 7e. Men kan de vraag stellen, of ook de winters van 1946/'47 en 1941/'42, resp. de 4e en 5e op voornoemde ranglijst, niet een dergelijk sterke vorstvlucht te zien gaven. Het antwoord moet luiden: neen. Aan deze twee winters waren betrekkelijk kort daarvoor andere strenge winters voorafgegaan, zodat de achtergebleven min of meer dubieuze wintervogels belangrijk geringer in aantal waren. Na elke strenge winter toch passen diverse vogelsoorten zich zodanig aan, dat er veel meer vogels wegtrekken en ook verder afzakken in het najaarstrekseizoen. De bewijzen hiervoor heb ik na elke strenge winter jaren achtereenvolgens gezien. Tenslotte dank ik allen zeer, die op enigerlei wijze aan het tot stand komen van bovenstaand verslag hebben medegewerkt.

Een keuze uit de literatuur over de strenge winter 1962/'63.

1. R. Berndt & M. Frantzen, *Vom Einfluss des strengen Winters 1962/'63 auf den Brutbestand der Höhlenbrüter bei Braunschweig*. Ornith. Mitteilungen 16 : 126—130.
2. H. M. Dobinson & A. J. Richards, *Report on the severe winter 1962/'63*. Brit. Birds 57 : 373—434.
3. R. Drost, F. Goethe, R. Kuhk & E. Schüz, *Die Spuren des kalten Winters 1962/'63 in der Vogelwelt*. Vogelwarte 22 : 40—41.
4. I. J. Ferguson-Lees, *Effects of the hard winter*. Brit. Birds 56 : 119—120.
5. P. B. Jansen, *Invloed van de strenge winter op de vogelstand bij Breda*. Het Vogeljaar 11 : 165—166.
6. P. Kuhlmann, *Die grosse Hilfsaktion für Wasservögel im Februar/März 1963*. Ornith. Mitteilungen 15 : 147—152.
7. R. Piechocki, *Über die Vögelverluste im strengen Winter 1962/'63 und ihre Auswirkungen auf den Brutbestand 1963*. Falke 11 : 10—15. 50—58.
8. R. Scherhag, *Ein denkwürdiger Winter*. Umschau in Wissenschaft und Technik 63 : 169—170. Men zie dezelfde ook in Naturwiss. Rundschau 16 : 169—174.
9. Jan Veen, *Gebieden langs de Waal, belangrijke pleisterplaatsen voor waterwild*. Amoeba 39 : 199—235. Is overgenomen in Het Vogeljaar 11 : nr. 6.
10. K. Waldeck, *Avifauna van 's-Gravenhage en omstreken*, 1964.
11. Ed van Weerd, *Verversingskanaal in Den Haag*. Amoeba 39 : 188—196. Is overgenomen in Het Vogeljaar 11, nr. 6.
12. Winkler Prins Redactie, *Winter 1962/'63*. Boek van het jaar 1963 : 364—369.
13. W. Wüst, *Über einige Wirkungen des Jahrhundertwinters 1962/'63 auf die Vogelwelt*. Anz. orn. Ges. Bayern 6 : 559—561.

Feliciteatie

Prof. Renzo Videsott kreeg de „Gouden Von Humboldt-medaille”. De vele Nederlandse bezoekers van de Paradiso zullen het kunnen waarderen, dat de energieke directeur van de Nationale Park deze onderscheiding kreeg. (Kosmos, januari 1965).

In dit park heeft men veel bijgedragen tot het behoud van de Alpen-steenbok, die overal elders uitgeroeid is. Van hieruit heeft men nu weer exemplaren uitgevoerd, zodat er zowel in Zwitserland als Oostenrijk weer flinke kudden aanwezig zijn. De alpen-steenbok die in Spanje voorkomt is een ander, kleiner ras.

C. Sipkes

Nog een felicitatie

Giuseppe Saragat, nu president van Italië, steunde, naar mij verteld werd, jaren geleden reeds als minister de natuurbescherming in dit land, ook door contacten met zijn partijgenoot van de Goes van Naters uit ons land. De Italiaanse natuurbescherming kan met deze verkiezing dus zeker gefeliciteerd worden.

C. Sipkes